

CAPÍTOL QUART

**LA PRIMERA ETAPA INDUSTRIALITZADORA
(1854-1890)**

EL SECTOR TÈXTIL

En aquesta etapa destaquen en primer lloc les indústries auxiliars que efectuen operacions de blanqueig, tenyit, aprest i acabat, així com aquelles altres que elaboren productes (midó, molinat d'escorces tintòries) que són consumits com a primeres matèries en aquestes operacions. Fins després de la davallada industrial que comença pels volts de 1865 i que fa crisi pel 1868 —l'any de la revolució de setembre— no trobarem indústries de filats ni de teixits, al marge de les pervivències artesanals i manufactureres que comentarem en el seu moment.

Més amunt ja hem observat com l'any 1853 s'acabava amb dues operacions de compra-venda que marcaven la implantació, a la zona de l'antic Prat dels Maons, de dues empreses corresponents al subsector que ara anomenàvem: la fàbrica de midó d'Antoni Pareto i la d'aprestos i acabats de cotó de «La Aprestadora Española, S.A.». Aquesta doble implantació marca el punt d'arrencada del que d'ara endavant anomenarem «raval de l'Aprestadora», el més antic del terme amb unes característiques tan netament industrials i que, juntament amb l'acarrerament de la Bordeta, serà el nucli inicial de l'actual barriada de Santa Eulàlia.

«La Aprestadora Española, S.A.» és una societat constituïda a Barcelona, amb un capital de sis milions de rals repartits en 3.000 accions de 100 duros, que es dedica al blanqueig, tenyit i aprest de tota manera de teixits de cotó, i que a més de la fàbrica de l'Hospitalet té una altra factoria oberta a Barcelona, al carrer de la Riereta núm. 15. Només figura inscrita a la Matricula Industrial els anys 1855 i 1856. El mes de març d'aquest any l'empresa notifica a l'ajuntament de l'Hospitalet que, atesa la seva condició de societat anònima amb seu a Barcelona es considera en el seu dret de no pagar en el municipi de l'Hospitalet cap quantitat en concepte de subsidi industrial, cosa que efectivament du a la pràctica, com demostra la seva desaparició de la matrícula. Això crea la situació anòmala que un municipi pobre com el de l'Hospitalet perdi la part dels ingressos impositius que correspon a una de les fàbriques més important del terme, i no costa gaire entendre que l'ajuntament no s'hi resignés amb facilitat. Alguns documents fan pensar en una guerra larvada entre el municipi i la fàbrica sobre aquest tema. Pel març de 1858 l'ajuntament notifica al majordom de l'Aprestadora que no pot vendre al detall cap producte dels que estan subjectes a les tarifes de consums, i el mes de novembre de 1859 l'empresa es queixa d'un embargament que, presumiblement, és conseqüència que el majordom no va fer gaire cas de les amenaces municipals. Pel mes de novembre de 1861 l'empresa es torna a queixar, considerant ara que la quota que paga en concepte de contribució territorial (9.569

pts.) és excessiva, protesta probablement enraonada i que cal situar en el context del sord enfrontament impositiu al qual feiem referència.

Però deixem de banda aquesta història, anecdòtica al capdavant des de la perspectiva que aquí ens interessa i provem de seguir, mitjançant les fonts que ens són conegudes, l'evolució d'aquesta empresa.

La *Guía de Barcelona a Martorell por ferrocarril*, publicada a Barcelona l'any 1857 per Víctor Balaguer —que a la seva condició d'escriptor i home públic afegia la d'accionista de ferrocarrils—, esmenta, en parlar de l'Hospitalet, la fàbrica de l'Aprestadora «*digna de ser visitada, verdadero palacio industrial, tiene dos máquinas de más de 50 C.V. cada una, y cuyas cuadras y edificios para el blanqueo, tintes, coloríferos, etc., ocupan una vasta extensión de terreno. Nada más bello y curioso que recorrer las dependencias de esta fábrica... viendo como una tela sucia, amarillenta, tal como sale del telar, se convierte momentáneamente en otra pieza distinta, blanca como un copo de nieve, hermosa, fina, luciente, brillante. Las piezas entran en esta fábrica arrugadas y sucias y salen limpias, dobladas y acondicionadas para ir a ocupar los mostradores de las mejores tiendas...*».

L'esborrany d'un informe sobre les indústries del terme conservat en els lligalls de la correspondència municipal ens fa saber que el 1858 l'Aprestadora ocupava 29 homes, 2 dones, 11 nens i 3 nenes (aquestes xifres la converteixen en la indústria més important de les sis que, segons el mateix informe, hi havia al terme i que, entre totes, ocupaven 85 homes, 25 dones, 27 nens i 19 nenes). El creixement de l'empresa és ràpid i el 1859 la xifra de persones ocupades ja és de 70 (19 blanquejadors, 26 cilindradors, 1 aprestador, 3 tintorers, 1 fogainer, 2 tendistes, 1 bataner, 16 peons i 1 manyà) sense que, en aquest cas, coneguem cap indicació de sexe ni d'edat dels treballadors. L'any 1862, continuant la tònica de creixement, la fàbrica dona feina a un nombre de treballadors que oscil·la entre els 84 i els 90.

A partir d'aquest moment, tanmateix, es fa sentir la crisi i comença el declivi, puix que l'any 1868 ja només dona feina a 37 homes, 3 dones i 9 nens. No en temin notícies posteriors a aquesta data i tot fa pensar que devia tancar les seves portes pels volts de 1870, puix que amb posterioritat a aquesta data, com veurem, els edificis que ocupava i els seus generadors de vapor passen a ser usats per altres empreses. L'Aprestadora deixarà el nom al raval constituït al seu voltant, un nom que ha arribat fins avui i que bateja el tram final de la carretera del Mig, però la continuïtat de l'activitat industrial del raval tindrà altres noms, entre els quals no és el menor, precisament, el d'Antoni Pareto.

La fàbrica de midó d'Antoni Pareto es troba inscrita a la matrícula entre 1856 (tot i que, recordem-ho, la compra dels terrenys on s'instal·là data de 1853) i 1866, especificant en alguns anys que, a més de midó, fabrica també cola. Després desapareix, cal pensar també que com a conseqüència de la crisi. Però aquest Antoni Pareto és un home d'empenta i que no es deixa aclaparar amb facilitat. Quan la seva fàbrica desapareix el trobem com a director de «La Aprestadora», i quan també l'Aprestadora sucumbirà a la crisi, serà ell el qui en continuarà l'activitat, fundant l'empresa Antonio Pareto i Cia. dedicada als aprestos i acabats de teixits de cotó, i que funcionarà a partir de 1871, en uns locals del que ja s'anomena carrer de l'Aprestadora (el núm. 24 i després, probablement per un canvi de numeració, el núm. 4) que probablement formaven part de la fàbrica desapareguda. Aquesta nova indústria, a diferència de la seva predecessora, tindrà una llarga vida. A partir de 1900 figura a nom d'Antoni

Pareto i Carreras i, posteriorment, de la vidua d'Antoni Pareto. En serà continuadora després de 1920, en els mateixos locals i amb la mateixa dedicació, l'empresa Caballerries i Busquets, que posteriorment es convertirà en «La Auxiliar Textil Algodonera, S.A.». Malgrat els canvis successius de denominació, i fins arribar a la crisi i posterior tancament d'ATASA en data encara ben recent, a la barriada de Santa Eulàlia s'han mantingut viva la denominació de «can Pareto» per designar aquesta fàbrica, que també ha donat nom a un dels carrers del barri.

Per completar la revisió panoràmica del subsector a l'etapa que ens ocupa cal que esmentem el molí de campetx del Torrent Gornal. El campetx (*palo Campeche*) és una de les fustes tintòries importades tradicionalment d'Amèrica i que ja en el segle XVIII formava part de les càrregues habituals dels vaixells catalans que feien la carrera d'Índies. La seva elaboració comporta el molinat i la posterior extracció de l'«essència de campetx», substància rica en el tint anomenat hematoxilina, que s'usa en adoberia i per a teyir teixits. Val a dir que el trobem esmentat (juntament amb altres fustes tintòries com el fustet o el brasil) en una relació de primeres matèries de l'Aprestadora datada el 1863; aquesta relació directa amb les indústries auxiliars tèxtils és el motiu pel qual incloem el molí de campetx en aquest subsector.

L'any 1864 trobem inscrit per primera vegada a la matrícula industrial el molí del Torrent Gornal, a nom de Manuela Herp viuda de Carulla. Es tracta del mateix molí que posteriorment (a partir de 1868) apareixerà a nom de Joan Herp i que perviurà pel cap baix fins a 1905. Aquest molí es dedica primordialment a la moltura de campetx si bé progressivament, segurament a conseqüència de l'evolució de la demanda, s'anirà dedicant també a molinar sofre. El molí del Torrent Gornal fa servir com a energia motriu un dels salts d'aigua del Canal de la Infanta, el conegut com a Salt Carulla, que té una caiguda de 4,27 m. Desnivell que, amb un cabal d'aigua escripturat de 387 litres per segon, li proporciona una potència motriu de 22,3 C.V. La insuficiència d'aquesta font d'energia o, cosa que és més probable, la irregularitat del cabal del canal, fan que s'hi instal·li també un motor auxiliar de vapor, d'una potència de 10 C.V. L'esborrany d'un informe tramès a la Diputació el mes de febrer de 1890, per a la informació preparatòria de la reforma d'aranzels de 1892, ens permet fer-nos una imatge més completa de l'evolució d'aquesta indústria al llarg de l'etapa d'estudi. Segons aquest informe la producció (1890) és de 1.000 Kg. diaris, en lloc dels 3.000 Kg. diaris que s'arribaven a produir abans de 1882. Els propietaris atribueixen aquesta minva a la baixa de l'aranzel i afegeixen que els preus han baixat de 5 pts. el quintar a 2,50 pts. el quintar. Això comporta que els 12 treballadors que ocupava el molí abans de 1882 s'hagin reduït a 5 i que es treballi només amb dues màquines quan abans es treballava amb tres; el mercat és interior i les despeses de producció no han variat. Fins aquí el contingut de l'informe. Si bé cal que el contextualitzem amb les reivindicacions proteccionistes del conjunt de la indústria catalana, i que justament aquest caire reivindicatiu ens obligui a posar entre parèntesis la valoració de la davallada, sí que és un indicatiu, al qual s'afegiran d'altres, que l'etapa que estudiem es clou amb una nova crisi industrial.

Com podrem veure a la taula que acompanya aquest capítol, el subsector comprèn també altres indústries menors. Algunes apareixen a la matrícula industrial només durant espais de temps molt breus, i no ens ha estat possible trobar-ne més informació complementària que ens ajudi a fer-nos una idea de la seva importància. Però no en podem passar per alt d'altres que, amb canvis de denominació, tindran una

pervivència més llarga. Així hem d'esmentar la fàbrica de tints de Puigrós, Pubill i Companyia a partir de 1878 i la de Joan i Miquel Lavall, també dedicada a tenyir, que comença a funcionar l'any 1881. Ambdues es troben a la zona de Marina. També s'estableix a Marina la fàbrica de Jacint Coll i Obiols, dedicada a l'aprest i acabats de teixits de llana; aquesta indústria, amb tota probabilitat, és la mateixa que continua posteriorment a nom d'Andreu Elias i que perdura fins l'any 1889.

Ja hem dit que la implantació a casa nostra d'indústries de filats i teixits és posterior a la crisi de la dècada de 1860. En el camp de la filatura de cotó la primera indústria que s'instal·la és l'anomenada Mena Rocaver, l'any 1875, que aprofita una part de les naus de l'antiga Aprestadora, i que posteriorment canvia de denominació i passa a ser propietat de Martí Rodés i Planas. Si bé només figura a la Matricula industrial fins a 1882, la seva desaparició és conseqüència del fet que obtingué la consideració de colònia industrial i les corresponents exempcions fiscals, emparant-se en la lletra de la legislació que exigia, per a obtenir aquesta consideració, que la indústria es trobés a més de 2 Km. del nucli de la població. La fàbrica, tanmateix, continua treballant fins a 1890 i protagonitza un parell d'episodis tràgics que convé que expliquem.

El 17 de juliol de 1882 es du a terme una inspecció tècnica, arquitectònica i sanitària a les diverses fàbriques del terme que fan servir generadors de vapor. És recent l'explosió a Barcelona d'una fàbrica del carrer d'Amàlia que ha causat nombroses víctimes i la inspecció és una reacció davant d'aquest fet. El dia abans, el 16 de juliol, el Governador Civil ha tramès a l'Ajuntament una nota acompanyada d'una denúncia anònima que diu que la filatura de cotó de can Martí Rodés, que té 11.000 fusos, treballa amb les calderes sobrecarregades i que s'està enllestitint una ampliació de 4.000 fusos (i n'hi ha una altra de prevista de 4.000 més) sense augmentar la potència nominal del generador. En el moment de la inspecció la fàbrica no treballa a causa d'una vaga (potser no seria massa arriscat suposar que la vaga era, precisament, una protesta per les condicions de treball), però els facultatius poden observar un sobrepès a la palanca del regulador de la caldera que confirma l'excés de pressió que comunicava el denunciant anònim. El primer de desembre del mateix any es declara un incendi a la fàbrica que la destrueix parcialment sense causar desgràcies personals i, segons la correspondència creuada amb el Governador, hi ha sospites d'intencionalitat en el sinistre. Finalment la desgràcia temuda i gairebé anunciada arriba: el 5 de setembre de 1884 explota una caldera i causa un mort (Jaume Castellví, el majordom del taller mecànic de la fàbrica) i un ferit. Malgrat això, com hem dit, la fàbrica treballarà encara fins a l'any 1890.

L'any 1882 s'obre una nova fàbrica de filats i teixits de cotó: la raó social de la nova empresa és «Successors d'Andreu Basté» i la fàbrica es troba al núm. 2 del Torrent Gornal, és a dir, a l'emplaçament actual de la fàbrica Tecla Sala. La fàbrica de can Basté aprofita el salt d'aigua del canal que ha deixat disponible la fàbrica de paper tancada l'any 1880 (veg. *Infra*), però instal·la a més un generador de vapor de 60 C.V. que, en aquesta data, és el més potent de tots els que hi ha instal·lats en el terme. La fàbrica aviat serà, juntament amb la d'elaboració de cànem de Marquès Caralt i Cia., la més important del poble, dintre del sector tèxtil i en termes absoluts, i continuarà treballant fins a la primera dècada del nostre segle.

Si del cotó passem a altres fibres tèxtils hem de parlar de l'esmentada fàbrica de Marquès Caralt i Cia., que figura a la matricula a partir de l'any 1873 i comparteix amb la filatura de Martí Rodés les antigues naus de «La Aprestadora Española». La

nova indústria es dedica a l'elaboració del cànem, a filar-lo, teixir-lo, trenar cordes i fabricar soles d'espardenya. És la fàbrica més important de les del raval de l'Aprestadora i també una de les que tindran una continuïtat més duradora.

Esmentarem finalment la fàbrica de tòrçer lli de Pere Aliet, instal·lada a la Vila Vella, al Carrer del Centre núm. 8, i que té una vida efímera, puix que només figura a la matrícula industrial els anys 1873, 1874 i 1875. El 1876 plega i es trasllada a Gràcia.

Durant aquesta primera fase de la implantació de la indústria tèxtil, com havíem apuntat més amunt, perviuen encara activitats artesanals i manufactureres com les que ja havíem vist a l'etapa pre-industrial. L'any 1861, efectivament, treballen encara a l'Hospitalet 12 telers manuals, propietat de 10 teixidors, tal com es detalla a la taula que segueix.

TAULA

El sistema de «putting-out» a l'Hospitalet l'any 1861.

<u>Nom dels teixidors</u>	<u>Número de telers</u>
Antoni Bori	3
Josep Mans	1
Manuel Solé	1
Joan Gabarró	1
Narcís Casterà	1
Josep Balasch	1
Jaume Monés	1
Josep Mitjans	1
Josep Ventura	1
Antoni Ventura	1

FONT: Arxiu del Museu Municipal d'Història de l'Hospitalet, lligall «Estadística 1828-1910».

Tal com diu una nota que acompanya aquestes dades: *«Estos telares son movidos y manipulados individualmente, y sus productos pertenecen a diferentes fabricantes de la capital que proporcionan el trabajo, con más o menos constancia, a los dueños de aquellos; es decir, trabajan a un tanto por vara»*. Cinc anys endarrera, el 1856, la societat de teixidors encara n'agrupava 15 o 20, però l'activitat davalla ràpidament en una població on s'ha iniciat un procés clar d'industrialització que permet accedir al treball assalariat a les fàbriques, més ben remunerat que el treball a mans.

Com una activitat totalment submergida a efectes de fiscalitat, i de la qual ens n'han arribat per tant ben poques notícies, perviuen encara, en canvi, les puntaires. La seva davallada serà conseqüència d'un procés nou que a l'etapa que estudiem tot just s'ha encetat: la incorporació massiva de mà d'obra femenina a les fàbriques tèxtils.

En allò que fa referència al sector tèxtil podem resumir doncs el període 1854-1890 dient que s'hi poden observar tres moments ben diferenciats. El primer, anterior a la crisi de la segona meitat de la dècada de 1860, caracteritzat per la instal·lació d'indústries auxiliars de blanqueig, tint, aprest i acabat; un segon moment és el dels molins de campetx, que comença precisament a mitjan de la dècada dels seixanta; un tercer moment correspon a la instal·lació d'indústries de fabricació (filats i teixits) a partir de 1870.

TAULA EVOLUTIVA D'IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

SECTOR TÈXTIL (període 1854-1890)

ANYS:

1854
1855

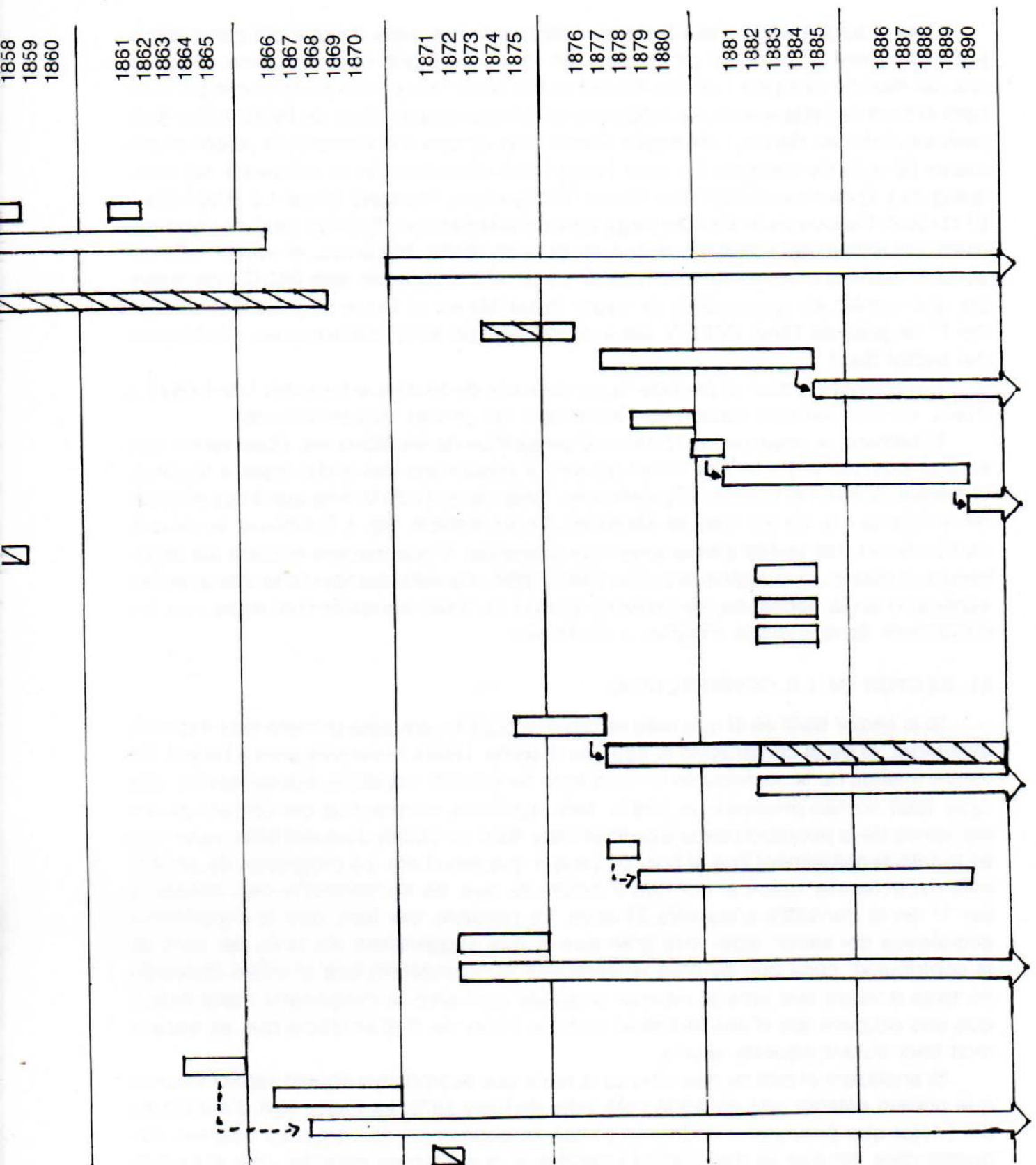
1856
1857

Empresa	Activitat	Adreça	Zona
Josep Monroig	Fàbrica de midó i cola	Carretera Provincial	Vila Vella
Antoni Pareto	Fàbrica de midó	C/Aprestadora	Santa Eulàlia
Antoni Pareto i Companyia	Acabats de cotó	C/Aprestadora, 24	Santa Eulàlia
«La Aprestadora Española, S.A.»	Blanqueig, tint i acabats cotó	C/Aprestadora	Santa Eulàlia
Giménez, Andreu i Cia.	Tenyit de filats i teixits	Torrent Padrosa	Marina
Puiggrós, Pubill i Cia.	id.	C/Sant Antoni	Vila Vella (?)
Francesc Llobet	id.	B/Marina, 113 bis	Marina
Bosch i Cia.	Preparació d'estampats		
Miquel Lavall Olier	Tenyit de filats i teixits	B/Marina, 100	Marina
Joan i Miquel Lavall	id.	id.	id.
J. Ribó i Cia.	id.	id.	id.
Torres Vilaseca i Cia.	Estampats		
Pere Pasqual i Cia.	id.	C/Collblanc, 27	Collblanc
Pau Despar	id.	id.	id.
Josep Farnés	id.	id.	id.
Mena Rocaver	Filatura de cotó	C/Aprestadora	Santa Eulàlia
Martí Rodés i Planas	id.	C/Aprestadora, 30	id.
Successors d'Andreu Basté	Filar i teixir cotó	Torrent Gornal, 2	Sant Josep
Jacint Coll i Obiols	Elaboració de llana	Marina s/núm.	Marina
Andreu Elias	id.	B/Marina, 111	Marina
Pere Alier	Tòrner III	C/Centre, 8	Vila Vella
Marquès Caralt i Cia.	Filar i teixir canem	C/Aprestadora, 9	Santa Eulàlia
Manuela Herp Vda. de Carulla	Molí de campetx	Torrent Gornal	Sant Josep
Josep Duran	Molí de campetx		
Joan Herp	Molí de campetx	Torrent Gornal, 6	Sant Josep
Adolf Carulla	Molí de campetx	Torrent Gornal	Sant Josep

SIGNES CONVENCIONALS

- La indústria figura en el registre de la Matricula Industrial.
- No figura a la matrícula. En tenim notícies per altres fonts.
- Transmissió (venda, herència, canvi de raó social) documentada.
- Transmissió probable.
- La indústria continua treballant més enllà de 1890.

FONT: Elaboració pròpia a partir dels registres de la Matricula Industrial i altres documents de l'arxiu del Museu Municipal d'Història.

Com a força motriu s'usa l'energia hidràulica dels salts d'aigua del canal, però, primordialment, s'instal·len generadors de vapor. En algun cas, com hem vist en el cas del molí de campetx i de can Basté, es fan servir totes dues fonts d'energia. Arribem al final de l'etapa amb sis indústries en funcionament: dues de fabricació («Successors d'Andreu Basté» i «Marquès Caralt i Cia.»), una d'elaboració de matèries primeres (el molí de campetx de Joan Herp) i tres d'auxiliars en el subsector del blanqueig, tint, aprest i acabat (Antoni Pareto i Companyia, Francesc Llobet i J. Ribó i Cia.). El conjunt d'aquestes indústries paga aproximadament un 70% del total de contribucions industrials del poble, cosa que en fa, amb molta diferència, el sector més important. Aquesta preponderància la confirma un altre indicador: dels 262 C.V. de potència que sumen els generadors de vapor instal·lats en el terme segons la inspecció del 17 de juliol de 1882, 222 C.V. (és a dir, gairebé un 85%) corresponen a indústries del sector tèxtil.

Caracteritza també el període la pervivència de formes artesanals i de treball a mans, en clar retrocés davant de l'increment del procés industrialitzador.

Finalment, si observem la distribució geogràfica de les fàbriques, observarem que es distribueixen entre la Vila Vella i les seves proximitats (les instal·lades a Marina), el Torrent Gornal i el raval de l'Aprestadora. Totes per sota de la línia que traça el canal de la Infanta i la via del tren de Martorell. No en trobem cap a Collblanc, si deixem de banda les tres taules d'estampats que apareixen d'una manera efímera als registres de la matrícula industrial els anys 1883 i 1884. Aquesta distribució té una possible explicació en la necessitat de consum d'aigua de totes aquestes indústries i en les limitacions de la portada d'aigües a Collblanc.

EL SECTOR DE LA CONSTRUCCIÓ

Si el sector tèxtil és el que més es desenvolupa en aquesta primera fase industrialitzadora, el de la construcció el segueix d'aprop. Usant novament com a barem els valors relatius de la contribució en concepte de subsidi industrial, aquest sector, que l'any 1860 només produeix un 5,38% dels ingressos contributius del conjunt de les indústries de la població passa a produir l'any 1880 un 26,5% d'aquest total, valor que es manté sensiblement fins al final de l'etapa que estudiem. La progressió és encara més espectacular quant al nombre d'indústries que, de no haver-n'hi cap, passen a ser 11 en el transcurs d'aquests 37 anys. És possible, per tant, que la importància econòmica del sector sigui més gran que el que suggereixen els tants per cent de la contribució; cosa que és prou versemblant si considerem que el criteri impositiu no tenia a veure tant amb la riquesa produïda com amb la maquinària instal·lada, i que ens ocupem ara d'una indústria amb un índex de mecanització que és encara molt baix durant aquesta època.

Si analitzem el procés que dibuixa la taula que acompanya aquest capítol veurem que podem establir una divisòria pels volts de l'any 1875. La major part d'indústries del sector que perviuran i tindran importància econòmica són creades després d'aquesta data, fet que és molt fàcil d'entendre si el posem en paral·lel amb el procés urbanitzador del pla de Barcelona, motor principal de les indústries vinculades amb la construcció.

Fins a l'any 1875 s'obren en el terme de l'Hospitalet 5 bòbiles (terme que, d'una manera certament abusiva, farem servir amb un valor genèric per designar indústries del ram de la ceràmica amb produccions de vegades ben diferenciades) i dues indús-

tries més relacionades amb la construcció: un forn de calç i una serradora de marbre. D'aquestes set indústries només tres sobreviuran fins més tard de 1890. Repassem-ho amb més detall.

Entre 1855 i 1857 figura a la matrícula industrial un taller de fabricació ceràmica a nom de Ramon Batllori. La brevetat de la seva aparició i la manca d'informacions complementàries no ens permeten fixar l'emplaçament d'aquesta indústria peonera ni assegurar que tingui res a veure amb la fàbrica que Josep Batllori i Munné fundaria el 1883 i que, superant el segle d'existència, ha arribat fins als nostres dies.

També per aquests anys tenim les primeres notícies de la indústria de fabricació de maons refractaris que Pau Cucurny té instal·lada a la carretera de la Bordeta, molt a prop del límit que separa els termes de l'Hospitalet i Sants. Una queixa dels veïns pel fum de les xemeneies i una petició governativa d'informació acrediten que l'empresa ja funcionava els anys 1856 i 1861, respectivament. Així mateix l'esborrany d'un informe que havia demanat el Govern Civil ens fa saber que l'any 1858 ja hi treballaven 9 homes, 4 dones, 2 nens i 3 nenes. Tanmateix no la trobarem inscrita a la matrícula industrial, per raons que ignorem, fins al 1868.

La fàbrica de maons refractaris de Pau Cucurny és una projecció directa (i única a Espanya en aquest moment, si hem de fer cas del seu fundador) en el ram de la ceràmica de la industrialització que coneixen tots els sectors del país, puix que una de les aplicacions fonamentals dels maons refractaris és el revestiment dels fogars de les calderes de vapor. És visible l'atenció de Pau Cucurny a les exigències d'innovació que generen les variacions de la demanda; no tan sols diversifica la seva producció afegint als maons altres materials refractaris de gres que també exigeixen una cocció a temperatures elevades (gresols, retortes, etc.), sinó que en 1880, quan el pànic per la proximitat de la fil·loxera, que ja ha envaït les vinyes franceses, dispara les demandes de sulfur de carboni (producte que hom pretenia que evitava la invasió del paràsit), no vacil·la a fabricar-ne a la seva empresa, cosa que provoca denúncies del veïnat i l'obertura d'un expedient administratiu a causa de les emanacions d'anhidrid sulfurós.

La fàbrica de Pau Cucurny, a diferència de la major part de les altres fàbriques del ram de la ceràmica, coneix aviat un cert nivell de mecanització; si més no l'any 1882 té instal·lat un generador de vapor d'una potència de 12 C.V. (hi ha dues excepcions més, Can Barella, amb un generador de 6 C.V. i Can Romeu i Escofet, amb un generador de 16 C.V.).

L'any 1890, arran de l'aplec de dades que du a terme la Diputació per a la informació preparatòria de la reforma aranzelària, Pau Cucurny aporta sobre la seva indústria les dades que tot seguit sintetitzem: La producció en pessetes no ha variat des de 1882, es continuen produint 30.000 pts. (cal entendre que anualment), però els preus han baixat de 175 pts. el miler a 100 pts. el miler (això vol dir que la producció ha augmentat durant aquests anys en un 75%, passant de 171 a 300 milers de maons l'any). S'ocupen els mateixos 12 treballadors que abans de 1882 i treballa igualment una màquina de vapor de 6 C.V. (recordem que eren 12, segons la inspecció de 1882) i un molí de ferro; el mercat és Catalunya; les despeses de producció han baixat del 45 al 30%. Més interessant que la fredor de les dades de l'informe és la carta autògrafa del propi Pau Cucurny que l'acompanya, i en la qual fa una llarga consideració sobre les que són, en la seva opinió, les causes de la crisi i que reproduïm «in extenso»: «La fabricació refractaria no puede extenderse —diu— ni aumentar de

fabricantes de dicho producto hasta que pongan un aumento de derechos de aduanas a los extranjeros, que sea razonable, pues que con el consumo que se hace en el país se podrían ocupar muchos millares de familias porque no hay industria grande ni pequeña que no consuma refractarios a lo menos para los hornillos de las calderas de vapor.

Aunque yo no hable sino de los ladrillos refractarios, ésto no es más que como a tipo, porque lo mismo pagan los ladrillos, como los crisoles, retortas para gas y hornos en general, etc. Por ejemplo yo tengo la idea de construir un horno que sería la principal circunstancia que es la de ser económico de combustible para alguna industria; tan pronto un extranjero de mi facultad lo observa o algún industrial de los que lo han de usar lo ve, ya manda datos al extranjero y allí lo hacen, porque como no han de pagar derechos de entrada, o sea una cantidad insignificante y en el país tenemos los carbones más caros que en el extranjero y los transportes lo mismo, esto hace que no podemos competir, porque ellos tienen todas las ventajas para poderlo hacer más barato que en el país y de esta manera me hacen la competencia.

Advirtiéndome que yo no podría continuar dicha fabricación si no fuera que cuento con otros recursos que no son del negocia (a pesar de ser mi fábrica única en su clase en España)».

La carta de Pau Cucurny ens sembla un document magnífic de l'estat d'ànim de la majoria dels industrials catalans per aquests dies, que propicia i empeny el retorn al proteccionisme. L'experiència lliurecanvista, que havia encetat precisament un ministre català, Laureà Figuerola (d'un govern presidit per un altre català, el general Prim) amb el seu aranzel de 1869, ja no es pot sostenir més. Els vuit anys que han passat d'ençà de la crisi de 1882, que tancà la falsa eufòria especulativa de la «febre de l'or», ho palesen a bastament, i Cánovas no tindrà cap més remei que tornar a pujar les taxes duaneres. Però no perdem el fil de l'inventari que estàven fent.

El 1857 apareix per primera vegada a la matrícula la bòbila d'Antoni Antonés, que el 1858 dóna feina a 6 homes, 4 dones, 2 nens i 3 nenes. La fàbrica es troba a la Vila Vella, al carrer Major. El 1862, després d'un lapse de dos anys que no apareix als registres de la matrícula, l'hi tornem a trobar a nom de Josep Antonés i Cia., denominació que mantindrà fins a 1869, quan passa a ser propietat de Joaquim Barella i Parés, canvia d'emplaçament i s'estableix al núm. 79 de la Carretera Provincial. A partir de 1879 figura a la Matrícula a nom de Jaume Barella i Parés, germà de l'anterior. Ja hem dit abans que aquesta empresa, segons la inspecció de 1882, tenia instal·lat un generador de vapor de 6 C.V. Les 15 persones que hi treballaven l'any 1858 són ja 34 (26 homes, 4 dones i 4 nois) el 1868.

D'una manera ben indirecta trobem implicada aquesta fàbrica en un esdeveniment de possible significat polític. Sabem que el 9 de gener de 1866, arran del ressò que havia tingut a Barcelona el pronunciament del general Prim a Villarejo, es va declarar l'estat de guerra a Catalunya. Començava el darrer període dictatorial de Narváez, mentre que l'agreujament de la crisi industrial anava creant el clima pre-revolucionari que culminaria en els fets de 1868 i el destronament d'Isabel II. En aquest marc hem de situar l'incendi de can Barella el dia 10 de desembre de 1866. De l'episodi no en sabem gairebé res, llevat que segons tots els indicis és un foc provocat i que el dia 19 una comissió militar cità a declarar sobre els fets 2 ferrers, un fuster, un sastre, un paleta, dos guàrdies jurats, un «sereno» i un vigilant del Canal.

En el ram de la construcció no s'instal·la cap indústria nova fins a l'any 1862, que

és la data de la primera notícia que coneixem de la bòbila «Costa i Cia.», instal·lada a la Vila Vella, al núm. 7 del carrer del Centre. Aquesta denominació es mantindrà fins a 1872, i a partir d'aquesta data i fins al seu tancament definitiu l'any 1878 la trobarem inscrita a nom de Ramon Rosals i Cia. La fàbrica ocupa el 1868 3 homes, 4 dones i 2 nens i s'hi fabriquen maons, teules i rajola fina.

El 1863 s'obre una altra bòbila, a Santa Eulàlia, propietat de Jaume Figueras, que perviurà fins a 1887 amb quatre canvis de denominació successius: entre 1871 i 1875 la trobem a nom de Josep Boada, a nom de Lluís Marquès de 1876 a 1882 i des d'aleshores fins al seu tancament a nom de Bonaventura Munné. D'aquesta darrera etapa de la seva inscripció a la matrícula en coneixem l'emplaçament amb més precisió: es trobava al núm. 25 del carrer de Santa Eulàlia. Una autorització municipal de 1877 per construir-hi un nou forn ens pot dir alguna cosa més sobre la seva ubicació del que ens diu una numeració de carrer que pot haver sofert molts canvis. L'autorització s'adreça a Josep Marquès (ja hem vist que el propietari, segons la matrícula, era Lluís Marquès) perquè construeixi un forn de rajols *«en este término y parage —sic— denominado el Criadero»* o *«debajo de la Torrassa»*. L'autorització precisa també que *«la construcción de que se trata está situada fuera de poblado, excepción hecha de dos o tres casas de muy reciente construcción (...) distando aquella del casco de la población más de un quilómetro y de la barriada de Santa Eulalia cerca unos quinientos metros»*. Si interpretem bé totes aquestes dades, entenem que la bòbila s'havia de trobar en una zona molt pròxima a l'ermita de Santa Eulàlia.

El mateix any de 1863 entra en funcionament la serradora de marbre de Baldiri Parellada, al Torrent Gornal. Aquesta indústria fa servir com a força motriu la que produeix un dels tres salts d'aigua que s'esglaonen a la sèquia del Torrent Gornal, derivada del Canal de la Infanta (el salt Basté, aquest —anomenat salt del «màrmol»— i el salt dit Carulla, que mou el molí de campetx). Igual com els altres dos salts, aquest té una potència nominal de 22,3 C.V. A partir de l'any 1866, la serradora figura a nom de «Singla, fills i cia.», denominació que passa a ser només «Nemesi Singla» des de 1866. Aquesta fàbrica, pel que sabem, donava feina, l'any 1868, a 13 homes i 3 nois.

Del forn de calç de Francesc Riera i Pujabet, a la vila Vella, l'única notícia que en tenim és la de la seva desaparició l'any 1868, any que, per altra banda, és l'únic en què apareix en els registres de la matrícula. Pensem que aquesta petita indústria episòdica fou creada en funció de l'obertura del carrer Nou, o carrer de l'Església, sobre l'emplaçament de l'antiga sagrera o cementiri parroquial. Sabem, si més no, que hom encara treballava l'any anterior a les obres d'obertura del carrer.

De totes les indústries del ram de la construcció creades a l'Hospitalet abans de 1868 només tres (la fàbrica de refractaris de Pau Cucurny, la bòbila de Can Barella i la serradora de marbre del torrent Gornal) perviuen més enllà de 1890. No estarà de més que observem que són precisament les tres indústries de les quals tenim constància d'algun nivell de mecanització, palesat per la instal·lació de generadors de vapor o per l'ús de l'energia hidràulica dels salts d'aigua del Canal de la Infanta. Molta més transcendència tindran les indústries que s'instal·lin a partir de 1875, com veurem tot seguit.

La primera de les d'aquesta segona tongada és la fàbrica de rajola fina (anomenada també «caironet vermell» o «cairó català») que obre Just Oliveras i Padrosa l'any 1878 (si bé, per un error, figura inscrita a la matrícula el primer any a nom de Josep Oliveras i Padrosa). Aquesta indústria, situada en el que aleshores s'anomenava «sector de

TAULA EVOLUTIVA D'IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

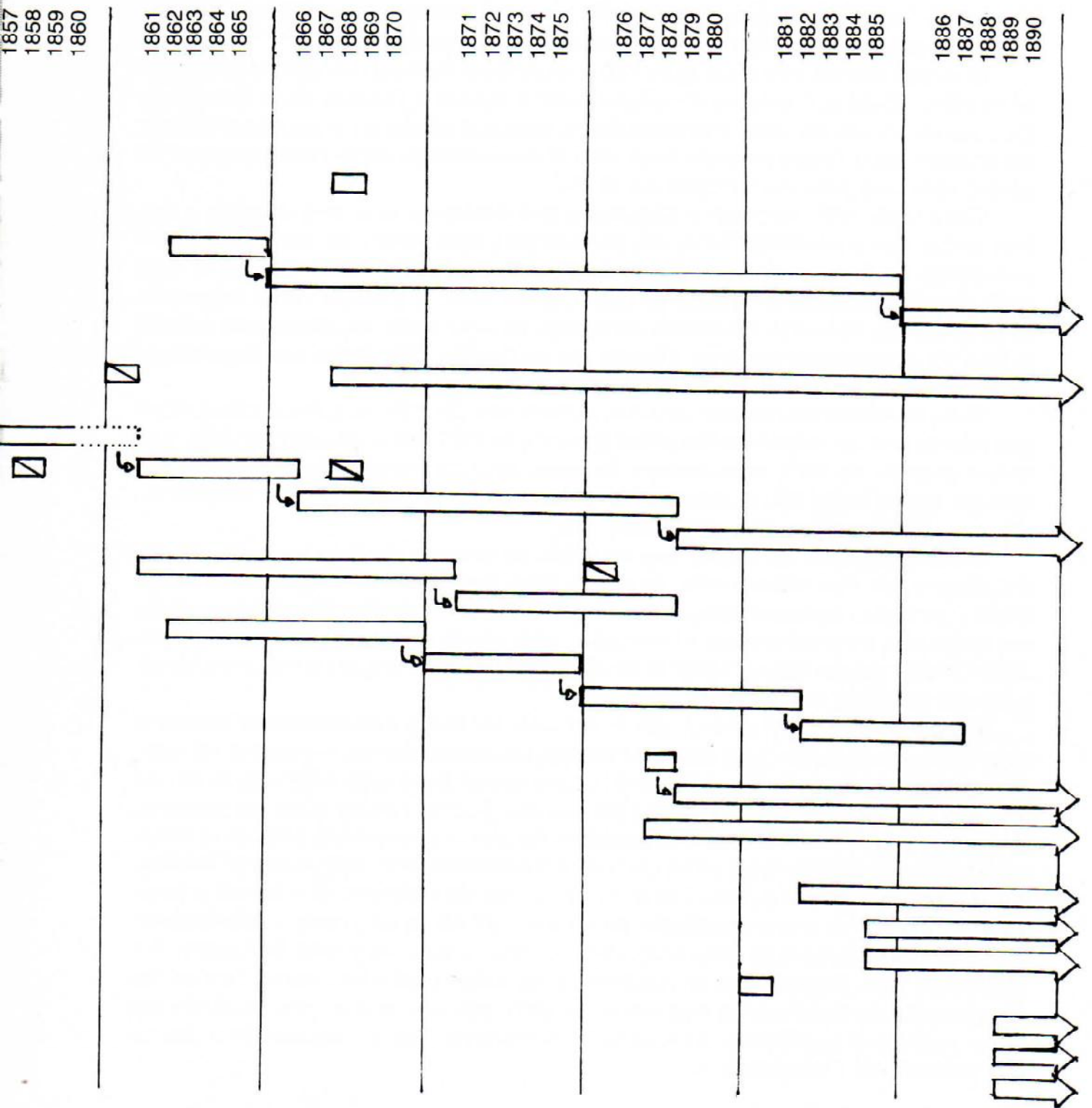
SECTOR CONSTRUCTIU (període 1854-1890)

ANYS:

1854
1855

Empresa	Activitat	Adreça	Zona
Francesc Riera i Pujabet	Forn de calç	C/Església	Vila Vella
Baldiri Parellada	Serradora de marbre	Torrent Gornal	Sant Josep
Singla, fills i Cia.	id.	id.	id.
Nemesi Singla	id.	id.	id.
Pau Cucurny	Refractaris	C/Sta. Eulàlia, 9	Sta. Eulàlia
Antoni Antonés	Bòbila	C/Major	Vila Vella
Josep Antonés i Cia.	id.	id.	id.
Joaquim Barella i Parés	id.	Carretera Prov., 79	Sant Josep
Jaume Barella i Parés	id.	id.	id.
Costa i Cia.	id.	C/Centre, 7	Vila Vella
Ramon Rosals i Cia.	id.	id.	id.
Jaume Figueras	id.	C/Sta. Eulàlia, 25	Sta. Eulàlia
Josep Boada	id.	id.	id.
Lluís Marquès	id.	id.	id.
Bonaventura Munné	id.	id.	id.
Josep Oliveras i Pedrosa	id.	Muntanya, 7	Sant Josep
Just Oliveras i Pedrosa	id.	id.	id.
Joan Romeu i Escofet	id.	Carretera Prov., 43	Sant Josep
Ramon Batllori	id.	?	?
Josep Batllori i Munné	id.	Carretera Prov. s/n.	Sant Josep
Josep Llòpis i Batllori	id.	Carretera Prov. s/n.	Sant Josep
Cosme Toda	id.	Carretera Prov. s/n.	Sant Josep
Josep Marquès	id.	?	?
Josep Badal i Jansana	id.	C/Collblanc s/n.	Collblanc
Joaquim Valls i Gras	id.	id.	id.
Ramon Ferrer i Colomer	id.	id.	id.

FONT: Elaboració pròpia a partir dels registres de la Matricula Industrial i altres documents de l'arxiu del Museu Principal d'Història.

Muntanya» i que ara anomenaríem carrer dels Alps, pervisqué, regida pels descendents del seu fundador, fins als anys setanta del nostre segle.

El mateix any de 1878 s'inaugura la bòbila de Joan Romeu i Escofet, que es troba en el núm. 41 de la Carretera Provincial, més o menys a l'alçada de la fabregada. En aquesta bòbila, on tenia una importància especial la fabricació de teules planes, recordarem que hi havia instal·lat l'any 1882 el generador de vapor més important del sector, amb una potència nominal de 16 C.V.

Entre 1883 i 1885 es creen a Sant Josep tres indústries que, amb un segle a coll, han arribat fins a nosaltres. Totes tres són veïnes i, com veiem, de fundació gairebé simultània. La primera és la de Josep Batllori i Munné, l'any 1883; seguirà el 1885 la de Josep Llòpis i Batllori, i després la de Cosme Toda. La primera estava especialitzada en atuells, balustres i elements decoratius de terra cuita i les altres dues en rajola fina. En aquests primers anys d'existència de Cosme Toda tindrà una importància considerable la producció destinada al mercat colonial americà.

Si de les indústries creades durant la primera fase del període que estudiem veiem que només tres van continuar treballant després de 1890, totes les que hem citat, fundades després de 1875, traspassaran en canvi aquesta frontera, és més, totes perduraran fins al segle XX, la majoria fins a després de la guerra civil de 1936-1939 i algunes, com hem vist, fins als nostres dies.

L'última empenta de la fase que estudiem ve donada per la creació simultània, a Collblanc, de tres bòbiles més, fundades totes tres l'any 1889. Són les de Josep Badal i Jansana, Joaquim Valls i Gras i Ramon Ferrer i Colomer. No tenen una vida tan llarga com les anteriorment esmentades, puix que la de Ramon Ferrer tanca l'any 1900 i la de Joaquim Valls el 1906; la de Josep Badal i Jansana és de vida més llarga, puix que subsistia encara l'any 1920.

Podem dir doncs, en síntesi, que la veritable empenta d'aquest sector industrial es produeix en el darrer quart del segle passat, una època de crisi —convé no oblidar-ho— per al conjunt de l'economia, però l'època també de la gran embranzida de l'extensió de l'urbanització de Barcelona pel seu pla. El gran protagonista del sector és la ceràmica, que apareix com una indústria de sòlida implantació (vegem la llarga perduració de les empreses) i d'un cert nivell d'especialització (refractaris, terracotes, maons i teules, rajola fina, etc.). Per a la ubicació de les indústries són factors primordials el disposar de grans extensions de terreny (per als terrals, basses, assecadors, forns i emmagatzament de obra acabada) i la bona comunicació amb Barcelona. Per això veiem com s'instal·len a la perifèria de les àrees poblades i sobre l'eix de les dues carreteres que porten a Barcelona. És fàcil constatar que la gran expansió del sector justifica el qualificatiu de «bòbila de Barcelona» que de vegades s'ha aplicat a la població de l'Hospitalet.

EL SECTOR DE LES INDÚSTRIES QUÍMIQUES, PAPER, PELL I D'ALTRES

Només cal que recordem que els tants per cent relatius de les contribucions industrials pagades pels sectors tèxtil i de la construcció sumen al final de l'etapa que estudiem més d'un 95% per comprendre que la resta d'activitats industrials juguen un paper del tot marginal. És per això que ens ha semblat millor no respectar un criteri estricte de sectorialització i aplegar les indústries que encara no hem referenciat en dos grans apartats, el que bategem amb l'epígraf que encapçala aquest paràgraf i el de les indústries d'alimentació.

Com ja diguérem en el primer capítol, a la carretera de Collblanc hi ha dades de l'existència d'una fàbrica de sabó dur des d'una data anterior a 1838. Aquesta fàbrica funcionarà encara durant els primers anys de l'etapa que estudiem. La trobem inscrita a nom de Miquel Matarrodona l'any 1854, de Francesc Fernández i J. Gòmis entre 1855 i 1857 i, finalment, de Francesc Rovira entre 1858 i 1862. Després d'una llarga temporada sense saber-ne res torna a aparèixer l'any 1855 i funciona fins al 1888 registrada a nom de Josep Rovira, que molt probablement és parent de l'anterior propietari, puix que la indústria no ha canviat d'emplaçament, i es troba, com sempre, en el núm. 26 de la Carretera de Collblanc. Quan aquesta caldera de sabó deixa de treballar continua la seva feina, durant tres anys, una altra caldera situada aquesta vegada a la Vila Vella, en el carrer de Perutxo (avui carrer de les Roselles) núm. 14, propietat d'Agustí Daura. El carrer de Perutxo s'havia obert l'any 1880.

La fàbrica d'àcids de Josep Boada i Buigas, situada en el límit del terme amb el de Sants, a la vora del mar, a la platja de la Farola, no apareix registrada en els quaderns de la Matricula industrial fins a l'any 1888. Les primeres notícies que en tenim, tanmateix, són anteriors. La més antiga és de 1885, i es tracta de la denúncia que el propietari fa d'un possible cas de còlera a una de les barraques de la platja, immediata a la fàbrica. És possible que la indústria s'estigués construint en aquell moment.

L'any 1886 s'obre un expedient administratiu relatiu a la sol·licitud presentada per Josep Boada i Buigas per declarar colònia agrícola-industrial (i obtenir així els corresponents beneficis fiscals) la seva fàbrica. Com arguments a favor de la petició l'expedient inclou un informe pericial que ens diu que la fàbrica comprèn «un grupo de viviendas cómodas y ventiladas con destino a los obreros» i «una tienda económica para la expedición de comestibles». També diu que s'ha millorat el sòl que era un sorral, amb l'aportació de carretades de terra vegetal, i cal pensar que això significa que les casetes dels treballadors disposaven d'un hort. L'ajuntament s'oposa a la sol·licitud per no perdre els ingressos del subsidi, i la indústria no és declarada colònia, tal com ho demostra la seva inclusió a la matrícula a partir de 1888. Però tant se val què digués la resolució oficial; la fàbrica de la platja era una veritable colònia. Pensem que distava 7 Km. del nucli de la població i que, ja en el Cens de 1887, apareix com una secció censal específica (la núm. 30) amb 6 cases i 24 habitants. Amb raons molt més dubtoses va aconseguir el privilegi fiscal de la declaració de colònia l'amo de can Rodés, la fàbrica del carrer de l'Aprestadora.

A Can Boada i Buigas es fabricava àcid clorhídric, àcid sulfúric (pel procediment de les cambres de plom) i àcid nítric i la seva situació s'explicava tant per la conveniència de mantenir una indústria d'aquestes característiques lluny dels nuclis poblats com perquè la proximitat de la platja li permetia desembarcar directament les primeres matèries que necessitava per a la fabricació (principalment les pirites). En aquest sentit el 1890 es tramiten els permisos necessaris per a la construcció d'un embarcador a la platja que faciliti les operacions de descàrrega. Convé que recordem que aquest sector disposava d'una bona comunicació amb Barcelona a través de la carretera de Can Túnis (carretera de «La Agrícola») que s'havia obert a mitjan segle, i que per aquest bon accés precisament pels mateixos anys que la fàbrica entra en funcionament es construirà, a la immediata marina de Sants i aprofitant l'espai assecat de la llacuna de Port, el primer hipòdrom de Barcelona.

En Josep Boada i Buigas, que era enginyer industrial, s'afegeix al cor de l'amen-

tacions proteccionistes promogut per l'informe de la Diputació que hem citat repetides vegades. «*La falta de buenas vías de comunicación —diu en un escrit del 28 de febrer de 1890—, es decir transportes económicos, es la principal causa que nos impide luchar ventajosamente con las naciones que poseen aquellos elementos de transporte*». A partir de 1892 la fàbrica figurarà inscrita amb el nom del fill del fundador, Gabriel Boada i Travessa, i continuarà el mateix tipus de fabricació.

A part de les aparicions episòdiques de les fàbriques de llumins de Jaume Ballús i Josep Ballester, a Santa Eulàlia (entre 1870 i 1876), del molí de sofre de Baldomer Capella a la carretera de Collblanc (entre 1868 i 1872), o d'aquell gasòmetre que l'any 1855 figura a nom de «Josep Escaró i Cia.» (que també és titular d'una fassina) queda encara una altra indústria important del sector químic (encara que només fos per la seva llarga i poc higiènica pervivència). És la fàbrica de greixos i adobs obtinguts a partir d'animals morts que obre Francesc Tobella al carrer de l'Aprestadora núm. 17 l'any 1881. Una fàbrica que aviat serà coneguda com «El Canyet» o, d'una manera més gràfica, «La Pudor».

Les queixes per atemptar contra la salut pública acompanyen aquesta indústria des dels seus inicis, queixes que de vegades (com l'any 1899) aconseguiran ordres de tancament. Però malgrat tot la fàbrica continuarà treballant —i empestant el barri— durant més de vuitanta anys. El «Canyet» figura a nom de Joan Roca i Riera a partir de 1889 i de Concepció Fabregas de Roca a partir de 1892, i val a dir que l'any 1920 figurava encara a nom d'aquesta mateixa propietària.

La fàbrica de paper d'Antoni Ferrer i Sagristà s'instal·la al torrent Gornal l'any 1855. És un edifici de tres pisos més el sotateulada de l'assegador que comprèn, a més, cases per als treballadors. Aprofita com a font d'energia un dels salts d'aigua del Canal, el mateix que posteriorment s'anomenarà salt Basté, quan, després del tancament del molí paperer, passi a ser usat per la fàbrica tèxtil dels «Successors d'Andreu Basté» (Vid. supra). El 1857 ja és una de les fàbriques que esmenta Víctor Balaguer en la seva Guia que ja hem citat i el 1858 dóna feina a 19 homes, 7 dones, 2 noies i 3 nenes. Un informe de finalitat estadística de l'any 1862 ens assabenta de les principals característiques tècniques del molí. Hi podem llegir que el salt d'aigua proporciona una força útil que oscil·la entre 6 i 12 C.V. segons la seca o l'abundància d'aigua a la sèquia, que els elements motors moguts pel salt són 8 rodes d'eix vertical i una turbina i que disposa de tres tines per triturar i pastar la matèria primera, que són els draps. Amb això té una capacitat de fabricació d'una reïma de 214 plecs de la qualitat de paper anomenada «florete» cada hora, i es pot calcular que treballa 260 dies l'any, 14 hores cada dia. En el moment de l'informe la fàbrica ocupa 16 homes i 12 dones, xifra que és força semblant a la de 1858. L'any 1862, tot i que la inscripció a la matrícula no s'ha modificat, signa l'esmentat informe com a propietari Pau Ferrer i Mora, el fill del fundador. L'any 1865, quan es comencen a sentir els efectes de la crisi industrial, la fàbrica tanca les seves portes durant mig any. El 1866 reprèn la fabricació però amb un canvi de titularitat, que ara ostenta Antoni Romaní i Puigdemongas, i el 1868 dóna feina a 20 homes i 20 dones, cosa que converteix el molí en la segona indústria del terme després de «La Aprestadora Española» quant a la mà d'obra ocupada.

Durant el temps que la fàbrica és propietat d'Antoni Romaní, si revisem els resums d'altres i baixes del Padró Municipal, observarem un interessant moviment de població relacionat amb el molí: l'any 1866 un tal Josep Bigorra, paperer, de 46 anys, i la seva esposa Maria Robert, de la mateixa edat, se'n van a viure a Sants; el 1867

causa baixa Ramon Bertran, de 45 anys, «fabricant de paper» que vivia a la fàbrica del Torrent Gornal, el qual se'n torna a Capellades, la seva població d'origen, amb la seva dona Josefa Rovira i els seus fills de 4 i 2 anys; aquest mateix any Jaume Fontanelles, de 27 anys, se'n torna a Capellades amb la seva dona, Carme Vidal, de 20 anys; també el 1867 se'n tornen a Gelida Josep Farigola, de 50 anys, i Josefa Murray, de 48, amb els seus fills de 17, 14, 11, 9 i 4 anys, mentre que el seu fill gran, Josep, que ja té 20 anys, passa a viure a Sants; abans d'acabar l'any un altre paperer, Joan Farriol, de 25 anys, se'n torna a Carme amb la seva dona, Caterina Simó; el 1868 se'n va Joan Altés, paperer, originari de Cornudella, de 37 anys, acompanyat per la seva dona, Esperança Òdena, de 37 anys, i dos fills de 14 i 11 anys, el matrimoni passa a establir-se a Sants; finalment el 1869 se'n va Marià Jané, paperer de Vilafranca, de 57 Anys, amb la seva dona, Paula Jané, de la mateixa edat i dos fills de 23 i 18 anys respectivament, que se'n van a Sants. Potser no seria massa arriscat pensar, a la vista d'aquestes dades, que Antoni Ferrer i Sagristà va portar personal especialitzar de les comarques amb tradició paperera quan va obrir el molí i que, després de la crisi, el nou propietari ha mantingut un nivell salarial tan baix que ha fet repensar els paperers de quedar-se a la fàbrica de l'Hospitalet i els ha fet decidir a tornar a les poblacions d'origen o bé a buscar la veïna Sants, més industrialitzada, oportunitats de treball millors.

L'any 1874 el molí paperer torna a canviar de mans, i passa a ser propietat de Joan Poch, i que i figura com a titular de l'empresa fins al moment del seu tancament, l'any 1880.

Creiem que l'edifici de l'antic molí va ser aprofitat per a la instal·lació de la fàbrica de can Basté, de filats i teixits de cotó, el qual subsisteix encara avui, formant part del conjunt d'edificacions de la fàbrica Tecla Sala que substituï l'anterior.

Només hem trobat durant aquesta època un industrial dedicat a l'adobat de pells, en Josep Paxeràs, que és amo d'una adoberia al carrer de Santa Eulàlia núm. 27 entre els anys 1862 i 1888. Molt a prop d'aquesta indústria devia trobar-se la fàbrica de botons metàl·lics de Joan Vila i Tomàs (C/Santa Eulàlia, 24) que figura inscrita a la matrícula entre 1865 i 1872, si bé sabem que la fàbrica ja existia el 1856 i que, el 1857, ocupava 6 homes, 4 dones, 4 nens i 4 nenes.

Una repassada al que hem escrit en aquest apartat i un cop d'ull a la taula que acompanya aquest capítol ens faran veure fins a quin punt és cert allò que dèiem del caràcter absolutament marginal de les indústries d'aquests sectors. De totes les que hem esmentat, només tres funcionen l'any 1890: la caldera de sabó del carrer de Perutxo, la fàbrica d'àcids de la platja de la Farola i el Canyet; i encara d'aquestes només les dues darreres tenen una certa entitat industrial.

EL SECTOR DE L'ALIMENTACIÓ

Els molins fariners i les fassines, per la seva condició d'activitats de transformació lligades directament a l'agricultura, van ser justament de les primeres activitats industrials que conegué el terme. Ara veurem en quina situació es troben durant el període que ens ocupa, així com les altres indústries que podem incloure en el sector de l'alimentació.

El molí de la Junta del Canal, a Sant Josep, continua funcionant durant tot el període, amb diverses vicissituds i canvis en la inscripció amb què figura al registre. Així consta amb titularitat de la Junta fins a 1857, a nom de Joan Aldabert entre 1858 i 1879 (amb un blanc de quatre anys, de 1864 a 1867, durant els quals no el trobem

TAULA EVOLUTIVA D'IMPLANTACIÓ INDUSTRIAL

ANYS

1854
1855
1856

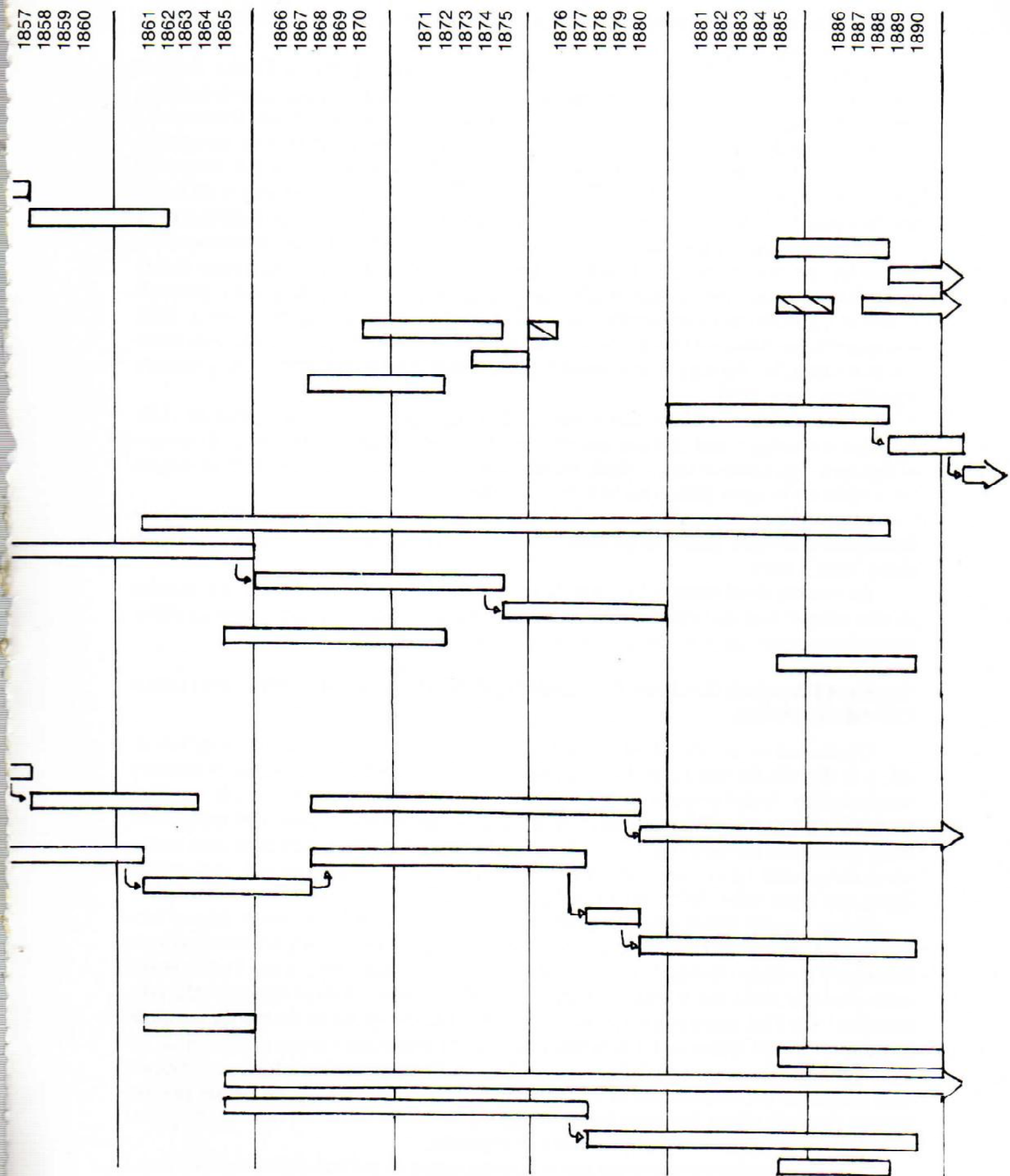
SECTOR QUÍMIC, PAPER, PELL I ALTRES (període 1854-1890)

Empresa	Activitat	Adreça	Zona
Miquel Matarrodona	Fàbrica de sabó dur	C/Collblanc	Collblanc
F. Fernández i J. Gòmis	id.	id.	id.
Francesc Rovira	id.	id.	id.
Josep Rovira	id.	C/Collblanc, 26	id.
Agustí Daura	id.	C/Perutxo, 14	Vila Vella
Boada i Buigas	Fàbrica d'àcids	Platja la Farola	Marina
Jaume Ballús	Llumins	Zona Sangoneres	Santa Eulàlia
Josep Ballester	id.	?	?
Baldomer Capella	Molí de sofre	C/Collblanc	Collblanc
Francesc Tobella	Greixos animals i adobs	C/Aprestadora, 17	Santa Eulàlia
Joan Roca i Riera	id.	id.	id.
Concepció Fàbregas de Roca	id.	id.	id.
Josep Escarí i Cia.	Gasòmetre	?	?
Josep Paxeràs	Adobador de pells	C/Sta. Eulàlia, 27	Santa Eulàlia
Antoni Ferrer	Molí paperer	Torrent Gornal	Sant Josep
Antoni Romani	id.	id.	id.
Joan Poch	id.	id.	id.
Joan Vila	Fàbrica botons metàl·lics	C/Sta. Eulàlia, 24	Santa Eulàlia
Pere Costa	Serra mecànica (amb 1 cavall)	C/Major, 39	Vila Vella

SECTOR ALIMENTACIÓ

Junta del Canal	Molí Fariner	Zona Muntanya	Sant Josep
Joan Aldabert	id.	id.	id.
Puigarnau i Cia.	id.	id.	id.
Germans Lleonart	id.	C/Sta. Eulàlia	Santa Eulàlia
Pere Grau i Cia.	id.	id.	id.
Laforcada Crehueres i Cia.	id.	id.	id.
Laforcada Ferrer i Cia.	id.	id.	id.
Miquel Guitart	Fassina	?	?
Josep Escaró i Cia.	id.	?	?
Jaume Pujol	id.	C/Collblanc	Collblanc
Rafael Riera	id.	C/Sta. Eulàlia, 90	Santa Eulàlia
Domènec Cortina	Pastes de sopa	C/Major, 5	Vila Vella
Ramon Oliveras i Llòpis	id.	C/Major, 71	Vila Vella
Vda. Ramon Oliveras	id.	id.	id.
Miquel Ventura	Embotellar gasoses	C/Sta. Eulàlia	Santa Eulàlia

FONT: Elaboració pròpia a partir dels registres de la Matricula Industrial i altres documents de l'arxiu del Museu Municipal d'Història.

registrarat per raons que ignorem) i des de 1880 a nom de Puigarnau i Cia. Sembla que plegà l'any 1898.

També continua funcionant el molí que havia fundat a Santa Eulàlia Gaspar Lleonart. El trobem a nom dels Germans Lleonart fins a 1861, així com posteriorment, entre 1868 i 1877; de Pere Grau i Cia. entre 1862 i 1867; de Laforcada, Crehueras i Cia. els anys 1878 i 1879 i, finalment, des de 1880 fins a 1889, quan sembla que plega, a nom de Laforcada, Ferrer i Cia. En la seva darrera etapa, al marge o a més de la força hidràulica, el molí de Santa Eulàlia instal·lava un generador de vapor de 6 C.V. (de fet a partir de 1882 el trobem esmentat com a «fàbrica de farina» i no com a «molí»).

No hi ha fassines que funcionin d'una manera continuada durant aquest període. Ja havíem dit que la de Collblanc desaparegué el 1855, quan figurava a nom de Miquel Guitart. Entre 1862 i 1865 n'hi torna a haver una altra de matriculada, també a Collblanc, a nom de Jaume Pujol i ja no en tornarem a trobar cap més fins a 1885, any que Rafael Riera n'obre una al núm. 90 del carrer de Santa Eulàlia. Aquesta fassina, tanmateix, també tingué una vida curta, puix que la darrera vegada que la trobem inscrita és l'any 1892.

A la Vila Vella hi trobem dos fideuers, Domènec Cortina i Ramon Oliveres i Llòpis, que s'inscriuen tots dos per primera vegada a la matrícula l'any 1865. El primer hi figurarà regularment fins a 1892, mentre que el segon (a partir de 1878 el negoci va a nom de la seva vídua) ho farà fins a 1889.

La darrera indústria d'aquest sector que trobem al registre de la matrícula és la fabriqueta d'envasar gasoses de Miquel Ventura, a Santa Eulàlia, que apareix només entre 1886 i 1888.

Així doncs, en el sector de l'alimentació, només el molí que fou de la Junta supererà una mica al final de l'etapa que estudiem. La marginalitat d'aquestes activitats transformadores, que van ser les peoneres, ja és total.

CONSIDERACIONS GENERALS SOBRE EL PERÍODE: CICLES CURTS; DISTRIBUCIÓ GEOGRÀFICA

Observem en primer lloc una arrencada inicial molt feble que aviat és estroncada, a la dècada de 1860, per una situació de crisi que s'allarga durant tot el sexenni revolucionari. Amb l'entrada en joc del sistema canovista té lloc una forta represa, frenada a partir de 1882 per una crisi que pot ser atribuïda en part a la política de lliure canvi dels primers governs de la restauració. En conjunt es dibuixen dos cicles curts d'expansió i de crisi, amb els punts d'arrencada i d'inflexió situats, respectivament, els anys 1854, 1865, 1875 i 1882.

Sobre aquest doble disseny cíclic la indústria tèxtil implanta, en el primer moment expansiu, empreses auxiliars del ram de l'aigua, i en el segon indústries de fabricació de filats i teixits. En el camp de la ceràmica, que comparteix l'hegemonia amb el sector tèxtil, les indústries més importants s'instal·len en la segona etapa expansiva i fins i tot quan la crisi ja ha començat. Aquest sector hi és menys sensible perquè no ha de témer la competència de les importacions i té un gran mercat (la Barcelona que s'escampa pel Pla) al costat de casa. En aquestes indústries ceràmiques, que exigeixen un volum d'inversió inicial menor que les tèxtils, és on potser podien buscar l'embrió d'una burgesia local. El cas de la família Oliveras, que caldria estudiar amb més deteniment, podria ser paradigmàtic.

Si observem la distribució de les indústries sobre el territori veiem com es com-

plica aquella matriu triangular (Collblanc, Santa Eulàlia, Vila Vella) amb l'afegit de Sant Josep que en acabar el període és ja una zona industrial. Els quatre nuclis d'ubicació industrial queden, doncs, tal com segueix:

a) *Zona de Sant Josep.*

Sobre la carretera Provincial, entre la Fabregada i el Torrent Gornal, amb un eix paral·lel secundari a la zona de Muntanya (el camí de Sant Joan, avui carrer dels Alps).

b) *Zona de Santa Eulàlia.*

També sobre la carretera Provincial, entre el Torrent Gornal i la Riera Blanca. De moment té el nucli més important sobre l'eix paral·lel de la carretera del Mig (raval de l'Aprestadora).

c) *Zona de Collblanc.*

Sobre la carretera de Madrid, amb un eix secundari al camí de la Travessera, que comença a adquirir importància com a enllaç amb l'eix del Torrent Gornal.

d) *Zona de la Vila Vella.*

Quant a emplaçament industrial és la zona menys important, perquè el sòl es destina bàsicament a habitatge i ja ha començat el seu desenvolupament urbanístic amb l'obertura del carrer Nou (1867), la plaça de la Llibertat (1868) i l'eixampla del Mercat (1883).

Una cinquena zona, extremadament aïllada, seria la constituïda pel nucli de Can Boada i Buigas, arran de mar.

El tram de ferrocarrils que es construeixen en aquesta època esquartera el terme i consolida la relativa autonomia de les dinàmiques d'aquests nuclis.